

Het Gemeenteverslag van 1923

In de jaren twintig van de vorige eeuw publiceerde de gemeente elk jaar een lijvig boekwerk 'Verslag van den Toestand der Gemeente Bussum over het jaar...'. Zo ook in 1923. Dit verslag behandelt in dertien hoofdstukken zaken als bevolking, verkiezingen, gemeentebestuur, geldmiddelen, dienstplicht, kerkelijke zaken, armwezen, landbouw en veeteelt. Daaraan is in de vorm van bijlagen een reeks van 18 'Verslagen' van uiteenlopende commissies, instellingen en gemeentelijke diensten toegevoegd. Het Gemeenteverslag geeft zo een indringend en gedetailleerd beeld van het reilen en zeilen van de gemeente. Hier volgt een korte beschrijving van een deel van de in het verslag besproken onderwerpen.

Nol Verhagen

Bevolking

In 1923 nam de bevolking van Bussum toe met bijna 1000 hoofden, van 20.365 tot 21.211, in het verslag netjes verdeeld naar vrouwen en mannen – andere identiteiten kenden we toen nog niet. Die groei van 1000 inwoners was betrekkelijk normaal: tussen 1909 en 1923 groeide de bevolking van ruim 12.186 tot 21.211.

Er kwamen in 1923 bijna 2700 nieuwe inwoners bij, maar er vertrokken ook bijna 2200 inwoners. Er werd bijgehouden waar men vandaan kwam en waarheen men verhuisde. Zo kwamen er 103 mensen uit 'de koloniën van de staat', terwijl er 84 naar die koloniën vertrokken. Opmerkelijk is dat er 380 vrouwen uit het buitenland naar Bussum verhuisden (tegenover maar 76 mannen) – zouden dat Duitse dienstmeisjes zijn geweest?

Er werden 479 kinderen geboren, van wie 4 'buiten huwelijk'. Opvallend is het aantal doodgeboren kinderen (15) en het aantal overleden zuigelingen (16). Dat is in beide gevallen ongeveer 3 procent van het aantal geborenen. Tegenwoordig is dat in beide

gevallen nog maar 3 promille, dus een tiende van de aantallen in 1923. Daar staat tegenover dat de zuigelingensterfte tot ver

INHOUD	
	BLADZ.
HOOFDSTUK I. Bevolking	3
" II. Verkiezingen	8
" III. Gemeentebestuur	10
" IV. Geldmiddelen	15
" V. Gemeente-eigendommen, -werken en -inrichtingen	19
" VI. Medische- en Gemeente-Politie	22
" VII. Dienstplicht	31
" VIII. Kerkelijke Zaken	32
" IX. Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen	33
" X. Armwezen	35
" XI. Landbouw en Veeteelt	36
" XII. Nijverheid, Handel en Scheepvaart	37
" XIII. Inrichtingen, in verband staande met de uitoefening van handel en andere bedrijven	38
BIJLAGEN:	
A. Verslag van hetgeen met betrekking tot verbetering der Volkshuisvesting is verricht.	
B. Verslag der Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs.	
C. Verslag der Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs.	
D. Verslag der Commissie tot zwaaring van schoolverzuim.	
E. Verslag van het Burgerlijk Armbestuur.	
F. Verslag van de Godelindestichting.	
G. Verslag van den Gemeentelijken Dienst der Arbeidsbemiddeling en Werkloosheidsvoorziening.	
H. Verslag van de Gemeente-Gasfabriek.	
I. Verslag van het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf.	
J. Verslag van den Keurings- en Slachthuisdienst.	
K. Verslag van den Dienst van Openbare Werken.	
L. Verslag van het Reinigingsbedrijf.	
M. Verslag van het Grondbedrijf.	
N. Verslag van het Woningbedrijf.	
O. Verslag van de Gemeentelijke Groentenveiling.	
P. Verslag van het Geneeskundig Schooltoezicht.	
Q. Verslag van de Gezondheidscommissie voor zover Bussum betreft.	
R. Verslag der Bioscoopcommissie.	

Links naast de brug het brugwachtershuisje

Het Gerardus Majella ziekenhuis in 1925

in de 19de eeuw nog het tienvoudige bedroeg: 30% van alle pasgeborenen overleed in het eerste levensjaar.

Er werden 154 huwelijken voltrokken: 129 'tusschen jongemannen en jongedochters', 14 'tusschen weduwnaars en jongedochters', 6 'tusschen weduwnaars en weduwen', 2 'tusschen jongemannen en gescheiden vrouwen', 3 'tusschen gescheiden mannen en jongedochters'.

Er werden ook nog 3 vonnissen van echtscheiding ingeschreven.

Gemeentebestuur

De gemeente werd bestuurd door een gemeenteraad van 17 personen en een college van B&W van 4 personen: burgemeester De Bordes en 3 wethouders. Er waren maar 25 gemeenteamtbanen, die met naam en rang (hoofdcommies, commies 1ste en 2de klasse, adjunct-commies, conciërge-hoofdbode etc.) in het verslag worden vermeld. De politie bestond uit een commissaris, 3 inspecteurs en 39 manschappen, onder wie 1 plantsoenwachter; de brandweer bestond uit 7 brandmeesters, 3 wekkers, 2 machinisten, 1 koetsier, 2 chauffeurs en 28 manschappen. Verder waren er onder meer nog een gemeente-geneesheer, twee gemeentevroedvrouwen, twee gemeente-deurwaarders, een badmeester, een havenmeester en een brugwachter. Bussum had toen nog een haven en een ophaalbrug (over de Bussumsche Vaart bij de Brediusweg). De brugwachter woonde naast de brug in een huisje dat door De Bazel was ontworpen.

Gezondheid

In 1923 overleden er in Bussum 16 mensen aan tuberculose. Er kwam ook difterie, roodvonk en tyfus voor. In totaal leden daaraan 34 mensen. 19 van hen werden opgenomen in de gemeen-

telijke ziekenbarakken, waar ze gemiddeld 21 dagen verbleven. 24 huizen moesten worden ontsmet omdat daar een besmettelijke ziekte had geheerst.

In het Majellaziekenhuis werden 734 mensen opgenomen, bijna tweemaal zoveel vrouwen als mannen. Ze verbleven daar gemiddeld maar liefst 31 dagen. 36 van hen overleden daar ook, maar er vonden ook 62 bevallingen plaats.

Van het badhuis St. Joseph aan de Koopweg werd bijna 20.000 keer gebruik gemaakt, twee keer zo vaak door mannen als door vrouwen. Je kon daar een kuipbad of een sproeibad (douche) nemen. Opmerkelijk is dat de vrouwen verhoudingsgewijs vaker de voorkeur gaven aan het kuipbad: 1 op de 4 vrouwen tegenover 1 op de 10 mannen.

Politie en brandweer

In het verslag kunnen we lezen dat de commissaris van politie 4232,92 gulden verdiende (nu ongeveer € 40.000). Er werden 949 processen-verbaal opgemaakt, 188 keer vanwege een misdrijf en 761 keer vanwege een overtreding.

Er waren 4 uitslaande branden, 1 schoorsteenbrand, 2 bos- en heidebranden, 3 binnenbranden en 1 terreinbrand.

Economie

De oppervlakte van de gemeente bedroeg net als nu ruim 800 hectare. Daarvan werd 130 ha gebruikt voor landbouw (82 ha) en veeteelt (35 ha). Ruim 200 ha bestond uit bos (91 ha) en woeste grond (118 ha). De bebouwing nam bijna 400 ha in beslag.

In het Handelsregister (de Kamer van Koophandel) stonden 504 zaken ingeschreven 'behoorende aan een koopman, niet zijnde een rechtspersoon' – dat waren voornamelijk winkels. Daarnaast waren er een kleine 100 vennootschappen en 6 coöperatieve verenigingen.

In de haven meerden in totaal 3073 vaartuigen aan, gemiddeld zo'n 250 per maand

of 10 per (werk)dag. Er waren 5 motorbootdiensten in de gemeente gevestigd.

Volkshuisvesting

In de bijlage over volkshuisvesting wordt zeer gedetailleerd verslag gedaan van de acties die zijn ondernomen ter verbetering van woningen, vaak met vermelding van het adres en de naam van de betrokken bewoner of eigenaar. Zo lezen we: 'Naar aanleiding van een ingekomen klacht werd de houten afsluitdeksel van den beerput, behorende bij het perceel Stationsweg nr. 14, vervangen door een deksel van beton.' Kennelijk bestonden er problemen met een

Politiepost en Brandweer aan de achterzijde van het oude Raadhuis

hele reeks woningen aan het begin van de Laarderweg. In 1922 waren daar al 12 woningen onbewoonbaar verklaard, maar daarvan waren er eind 1923 pas 4 ontruimd en gesloopt, aangezien aan de bewoners van de overige panden 'geene ander woningen konden worden beschikbaar gesteld'.

We komen in deze bijlage ook de Protestants Christelijke Bouwvereniging De Eendracht en de Algemeene Arbeiders

Bouwvereniging Bussum (AABB) tegen, die doende zijn om arbeiderswoningen te realiseren aan de Voormeulenweg, de 1ste Achtermeulenweg, aan de St. Janslaan, en aan en bij de Huizerweg. Ze vragen en krijgen daarvoor voorschotten voor de aankoop van de grond en de bouw van de huizen. Ook de gemeente zelf is actief in het Godelindekwartier (dat toen nog niet zo genoemd werd). Er is getouwtrek met het ministerie van Arbeid, Handel en Nijverheid om de financiering daarvan.

Hoe gedetailleerd het verslag is, blijkt uit de volgende passage: ‘Ten behoeve van de plaatsing van een tweeden boiler in het Badhuis der R.K. Bouwvereniging “St. Joseph”, alhier, verleende de Gemeenteraad in zijne vergadering van 24 april 1923 een voorschot van f 700.-, tegen een rente van 6%, af te lossen door annuïteiten in 40 jaar.’ Dat was overigens wel een dure boiler, want 700 gulden van toen is nu ongeveer € 6000 waard.

Onderwijs

De bijlagen over het onderwijs vermelden opnieuw zeer gedetailleerd welke openbare en bijzondere lagere scholen er zijn, wie daar als onderwijzer(es) werkzaam is en welke aktes (lesbevoegdheden) die onderwijzers hebben. Per school wordt ook vermeld hoeveel leerlingen er zijn, verdeeld over de klassen en onderscheiden naar jongens en meisjes, alsmede het percentage zittenblijvers.

Hoewel de gemeente niets te vertellen had over de Gooische Hoogere Burgerschool aan de Constantijn Huygenslaan, staan wel alle leraren vermeld, met het aantal uren dat ze les geven, hun bevoegdheden en hun salaris! Zo weten we dat de directeur, de bekende dr. G.H. Fabius, een jaarsalaris had van 6720 gulden (nu ongeveer € 55.000), plus 336 gulden kindertoeslag. Er waren 354 leerlingen, verdeeld over 14 klassen, of gemiddeld 25 leerlingen per klas. Het overheidsbeleid is

om de klassengrootte naar 30 leerlingen te brengen, volgens het verslag ‘een voor het onderwijs zéér te betreuren maatregel’, die wel haast *moet* leiden tot vermindering van de resultaten. Ook hier blijkt uit het verslag aandacht voor details. Geconstateerd wordt dat de klaslokalen eigenlijk te klein zijn voor 30 leerlingen: ‘Het gevolg hiervan is, dat de voorste rij te dicht bij het bord komt, waardoor de leerlingen die aan den buitenkant zitten slecht op het bord kunnen zien en geneigd zijn steeds gedraaid in de bank te zitten, wat nadeelige gevolgen kan hebben.’

Er was een speciale Commissie ter Wering van Schoolverzuim. Die Commissie vergaderde in 1923 zeven keer op het gemeentehuis. Er werden 83 verzorgers opgeroepen, 42 mondelinge en 41 schriftelijke waarschuwingen uitgedeeld. ‘Voornamelijk ziekte of nalatigheid der moeder waren de voornaamste redenen van dit betrekkelijk schoolverzuim’, meldt de Commissie, en ‘de waarschuwingen der Commissie hadden doorgaans een goede uitwerking’.

Armoedebestrijding

Het Burgerlijk Armbestuur gaf in 1923 ruim 103.000 gulden (bijna € 850.000) uit, die in het verslag tot op de halve cent verantwoord worden. Het grootste deel daarvan, bijna 96.000 gulden, bestond uit subsidie van de gemeente. De belangrijkste uitgavenpost betrof de in 1922 in het leven geroepen steunregeling voor werklozen: ‘Hoewel door het instellen van een onderzoek bij iedere nieuwe aanvraag, door het voortdurend uitoefenen van contrôle en door het verlagen van de uitkeeringsbedragen in den loop des jaars getracht is de uitgaven uit dezen hoofde zoo laag mogelijk te doen zijn, moest ingevolge deze regeling worden uitbetaald een bedrag van f 34.940,06 aan 330 verschillende werklozen.’

Bedenk dat er geen wettelijke regelingen rondom bijstand en pensioen bestonden – de verzorgingsstaat was nog ver weg.

Daarom werd ook bijna 17.000 gulden besteed aan 'oude lieden, weezen, achterlijke en invalide personen' en ruim 24.500 gulden aan verpleging van armlastige burgers, in het bijzonder in het Majellaziekenhuis. Maar er werd ook 16 gulden en een dubbeltje uitgegeven aan de aanschaf van brillen voor 4 personen.

Gemeentelijke diensten en bedrijven

De bijlagen bij het verslag betreffen ook zeer gedetailleerde verslagen van de gemeentelijke diensten en bedrijven, zoals het Gasbedrijf, het Electriciteitsbedrijf, het Grondbedrijf en het Woningbedrijf. Ik pik hieronder wat krenten uit de pap.

– Bij het **Gasbedrijf** deed zich een akkefietje voor met betrekking tot de in het verslag met naam genoemde cokescontroleur J. Visser, die was betrapt op 'onregelmatigheden in de uitoefening van zijn functie'.

Hij werd op staande voet ontslagen en later veroordeeld tot 9 maanden gevangenisstraf. Twee bij de onregelmatigheden betrokken plaatselijke brandstofhandelaren (niet met naam genoemd) kregen respectievelijk 6 maanden en 3 maanden voorwaardelijk. Aangezien bijna alle straatlantaarns intussen geëlektrificeerd waren, werd lantaarnpoetser F. Schreuder overgeplaatst naar het Electriciteitsbedrijf.

– De **Keurings- en Slachthuisdienst** was in 1923 nog gevestigd aan de Molenstraat 12. Er werkten een directeur-keurmeester, twee hulp-keurmeesters, drie slachthuis-knechts en een administratieve hulp. Een van de hulp-keurmeesters was belast 'met den dienst buiten het slachthuis, voornamelijk bestaande uit het opsporen van frauduleuze slachtingen, het waken tegen het de gemeente binnensmokkelen van vleesch en contrôle op de vleeschwinkels'. De inrichting van het slachthuis wordt gedetailleerd weergegeven. De werkzaamhe-

den bestonden voornamelijk uit keuringen, want de slacht vond doorgaans plaats bij de slagerijen her en der in het dorp: slagers slachtten destijds nog zelf het vlees dat ze in de winkel verkochten. In 1923 werden er 902 runderen gekeurd en 956 kalveren, 297 nuchtere kalveren (dat zijn kalveren die vrijwel onmiddellijk na de geboorte geslacht werden, zonder één keer gezoogd te zijn), 2259 varkens en 93 paarden gekeurd. Als dat allemaal in Bussum en Naarden werd opgegeten, stond er behoorlijk vaak vlees op het menu.

– **Gemeentewerken** kende een apart bedrijf **De Reiniging** dat belast was met het ophalen en verwerken van het vuilnis. Dat gebeurde zorgvuldig en met oog voor afvalscheiding en recycling. Er was een 'aschbelt' nabij de Roemer Visscherlaan. Daar werd in 1923 13.600 m³ vuilnis gedeponeerd en vervolgens gesorteerd. Materiaal

dat nog enige handelswaarde bezat werd apart gelegd en verkocht: denk aan oud papier, glas, metaal, oude schoenen. Vuil dat geschikt was voor mestbereiding 'werd door toevoeging met faecaliën' en slachtafval uit het Gemeentelijk Slachthuis tot compost verwerkt. Het restant, ongeveer 10.000 m³, werd per schuit afgevoerd naar 'omliggende laaggelegen kwekerijen ten

Het gemeentelijk slachthuis aan Molenstraat 12

**Installatie om
beerputten leeg
te zuigen (foto
Gemeentearchief
Gooise Meren en
Huizen)**

behoefte van het ophoogen van terreinen of dempen van slooten'. En dan waren er nog de voorwerpen die kennelijk per ongeluk in het huisvuil waren terechtgekomen: die werden in de *Bussumsche Courant* onder 'Gevonden Voorwerpen' vermeld: 'Op deze wijze kon menig eigenaar van bedoelde voorwerpen weder in het bezit daarvan gesteld worden.'

– **De Reiniging** was ook verantwoordelijk voor het ophalen en afvoeren van pies en poep. Er waren in Bussum destijds maar liefst 5 (dubbele of enkele) urinoirs en één openbaar privaat, bij de haven. Die moes-

ten worden schoongehouden. Aangezien er op veel plaatsen nog geen riolering was, moesten op gezette tijden de beer- en zinkputten worden geledigd. In het verslag is nauwkeurig bijgehouden om welke hoeveelheden het ging: 4248 tankwagens (van iets meer dan een m³) beer (uitwerpselen) en 1787 tankwagens zinkputwater. Een groot deel van de beer werd hergebruikt bij de mestbereiding.

– Het verslag van het **Woningbedrijf** laat zien dat de gemeente in 1923 117 woningen beheerde, bijna allemaal recent gebouwde arbeiderswoningen aan de Vaartweg, het Oosteinde, de Voormeulenweg, de Roemer Visscherlaan en de Hooftlaan. Bovendien waren er nog 54 gemeentelijke arbeiderswoningen in aanbouw in de Godelindebuurt, naast die van de woningbouwverenigingen. De zorg voor de huisvesting van de arbeidende klasse was betrekkelijk nieuw voor Bussum (en voor de rest van Nederland). Een groot deel van de niet-welgestelde bevolking woonde, soms met grote gezinnen, in één- of tweekamerwoningen. Een verhaal apart waren de 30 houten noodwoningen die ver buiten de bebouwde kom van Bussum aan het verlengde van de Laarderweg waren gelegen. Het buurtje heette in de volksmond De Kaap.

Het buurtje De Kaap

De huisjes waren in 1921 grotendeels voor rekening van het Rijk gebouwd voor zo'n 3000 gulden per huisje. De huur bedroeg in 1923 4 gulden per week. Dat was kennelijk een probleem, want waar elders nauwelijks sprake was van huurachterstand, bedroeg de huurachterstand op De Kaap eind 1923 maar liefst 810 gulden. Het verslag zegt erover dat de achterstand 'grootendeels is ontstaan ten gevolge van werkloosheid van verschillende bewoners, voor een ander gedeelte ten gevolge van ziekte van den kostwinner of leden van het gezin. Niettemin werd herhaaldelijk ondervonden, dat bij gunstige wijziging in de gezinsinkomsten de bewoners moeilijk tot afbetaling waren te bewegen'. Tegen de ergste wanbetalers werd streng opgetreden, 'door huuropzegging niet alleen, maar ook door dreiging met het ontruimen van de woning. [...] Deze laatste maatregelen hebben een bijzonder gunstige uitwerking gehad'. Er hoefde niet ontruimd te worden en aan het eind van het jaar waren alle wanbetalers in meerdere of mindere mate op de huurschuld aan het afbetalen. Toch zou het (achter)buurtje voor problemen blijven zorgen. In 1933 waren de huisjes zo vervuild met luizen en vlooiën dat ze moesten worden ontruimd en in brand gestoken.

– En dan was er nog de **Bioscoopcommissie**, die bestond uit 23 leden. Zij keurden in 1923 113 hoofdfilms en 337 bijfilms, alle voor de bioscopen Novum aan de Vlietlaan en Flora Bio aan de Havenstraat.

De keuring geschiedde overigens op aanvraag van de bioscopen, destijds ook wel 'theaters' geheten. Films werden goedgekeurd voor alle leeftijden, boven 13 jaar en boven 16 jaar. Bijzonder is dat de

Commissie ook een film kon goedkeuren 'met coupures'. Dat betekende dat de film wel vertoond mocht worden, mits bepaalde passages eruit geknipt werden. Van de 111 gekeurde hoofdfilms werden er 30 afgekeurd voor onder de 16 jaar. Redenen voor afkeuring waren 'moord, huwelijksontrouw, te spannend, te grof, misdadig, dronkenschap, buitengewoon ruwe toneelen, onzedelijk, chantage, zeer ongeschikt'. Je kunt je daar iets bij voorstellen bij films met titels als *Wat mannen doen* of *Moordende hartstochten*. Maar ook *Olivier Twist*, naar het bekende boek van Charles Dickens, werd tot twee keer toe afgekeurd.

In 1923 was de filmkeuring nog een lokale aangelegenheid. Enkele jaren later zou er een wettelijke landelijke filmkeuring komen. Die is pas in 2001 afgeschaft. Sindsdien moeten de distributeurs de films (en andere media) zelf keuren.

Tot zover het verslag over 1923. Opmerkelijk genoeg wordt er met geen woord gerept over het grandioze feest ter gelegenheid van het regeringsjubileum van de vereerde vorstin, koningin Wilhelmina.

Bioscoop Flora Bio aan de Havenstraat